

LIDIJA VUJAČIĆ

ETNOGRAFSKI KROKI CRNE GORE

PRILOZI O PATRIJARHALNOM DRUŠTVU

KROZ RODNU PERSPEKTIVU

ŠTAMPAR
MAKARIJE

OBODSKO
SLOVO

2023.

SADRŽAJ

SASVIM LIČNO (umjesto Predgovora)	7
UVOD	9
O tradiciji i transformaciji <i>tradicionalističkog</i>	11
I KONCEPT RODA I RODNIH ULOGA.....	17
1. Rodni identitet u (neo)patrijarhalnom društvu Crne Gore	19
1.1. Primjer inverzije rodnog identiteta - <i>Virdžina</i>	27
II OD PATRIJARHALNOG DO NEOPATRIJARHALNOG.....	33
1. Tradicionalno (patrijarhalno) društvo Crne Gore.....	33
2. Bratstveničko-plemenski kolektivizam	38
3. Srodnički odnosi i mreže i njihova aktuelnost	44
4. (Neo)patrijarhalna porodica	50
III EMOTIVNA STRANA DRUŠTVENIH I PARTNERSKIH ODNOSA	55
1. Patrijarhalni brak i njegova transformacija	57
2. Bračne norme i obredna praksa – između tradicije i modernog.....	60
2.1. Kazna za nevjerstvo.....	66
2.2. Patrilinearni principi i nasljeđivanje imovine	68
2.3. Arhaični ostaci „matrijarhata” - <i>Kuvada</i>	70
IV OBIČAJNA PRAKSA - IZMEĐU STVARNOSTI I IMAGINACIJE	73
1. Život uokviren običajnim normama	75
2. (Pred)pravne regule - <i>Prokletije, megdan, mazija, asilija</i>	77
3. Stvarna i ceremonijalna tuga	82
4. Dijalog sa umrlim - <i>Lelek i tužbalica</i>	85
5. Simbolički smisao ličnog imena	87
6. Simbolički status gosta i porijeklo pojave	90
7. „Teret” starosti - <i>Lapot</i>	93

V SIMBOLIKA RODNIH ULOGA U NARODNIM VJEROVANJIMA.....	97
1. Maskulinitet „nasuprot” feminitetu.....	99
2. Ženska mitska bića.....	101
3. Solarni i lunarni kultovi kao „svakodnevna” inspiracija	107
4. Vatra, voda i krv u narodnom vjerovanju.....	111
5. Romansirani biljni folklor.....	116
Recenzija dr Ingrid Slavec Gradišnik.....	121
Recenzija dr Srđana Radovića	123
Prevod recenzije dr Ingrid Slavec Gradišnik	124

SASVIM LIČNO (umjesto Predgovora)

Rukopis *Etnografski kroki Crne Gore – Prilozi o patrijarhalnom društvu kroz rodnu perspektivu* se „razvijao” u nekoliko faza koje su pratile moja (pre)usmjeravanja na različite etnoantropološke teme i inovirani analitički ugao sagledavanja jednog složenog sociokulturološkog kompleksa kakvo je tzv. tradicijsko (ujedno i patrijarhalno) društvo. Fenomeni u knjizi su obrađeni van konkretnog historijskog okvira, odnosno bez preciznih vremenskih „dionica” vezanih za prošlost Crne Gore, a problemski su zasnovani kako na stručnoj literaturi, tako i na usmenoj tradiciji, predanjima, predstavama, kadkad i stereotipima, a što uostalom i sugeriše njen naslov *Etnografski kroki Crne Gore*.

Takođe, jedan dio rukopisa koji, prije svega, predstavlja refleksiju crnogorske patrijarhalne kulture, se naslanja na prerađene i sa, vremenske i profesionalne, distance prilično inovirane tekstove koje sam u prethodne dvije decenije objavila, uglavnom, u crnogorskoj dnevnoj i mjesečnoj štampi, ali i međunarodnim publikacijama i koje su čitalačka publika i urednici, po pravilu, smještali u rubriku „etnologija” shvaćenu na pojednostavljen način, odnosno kao nauku koja se „najviše” bavi tradicijom. Imajući, upravo, u vidu da se tradicija nastavlja i/li transformiše kroz aktuelnu kulturu, a obrađeni (neo)patrijarhalni fenomeni prepliću, i simbolički i kroz svakodnevnu životnu praksu, sa savremenom kulturom u Crnoj Gori (uostalom kao i drugdje, kroz uvijek procesualan i interaktivan kulturološki milje), to sam ih, sporadično, povezala kroz uvodne, manje ili veće, intervencije, zaključke, asocijacije na neke današnje slične ili inverzne pojave u društvu tj. problematizovala, gdje je za to bilo razloga, i u kontekstu savremene, medijske, popularne i konzumerističke kulture. Tako da se sadržaj knjige može tumačiti na više načina i to kao etnografsko-etnološki spis o odabranim patrijarhalnim ustanovama, društvenim odnosima, rodnim ulogama, običajnoj praksi, folkloru, vjerovanjima itd., ali i kroz širi antropološki prikaz jedne (prije svega, tradicijske) zajednice u kontinuitetu i njenim manifestacijama u aktuelnom civilizacijskom trenutku. Isto tako (iako to nadilazi okvir knjige) kroz, na neki način, „retrospektivu” interesovanja medijske zajednice, domaće i regionalne (uostalom kao i moje lično) tokom posljednjih godina, pa i decenija, za etnografske teme i tradiciju u najširem smislu riječi. Stoga je docnija dopuna predmeta, ili bolje reći načina njegovog sagledavanja, opet sa aspekta vremenskog toka, bila nužna posljedica kako metodološki i teorijski inoviranih pristupa u konkretnoj nauci tako i transformacija u empirijskoj ravni, odnosno strukturnih ekonomskih, vrijednosnih, institucionalnih pomjeranja u društvu, obzirom da je ono, uostalom kao i kultura, u stalnom procesu (re)definisanja i promjena koje, čini se, nikada nijesu bile toliko intezivne kao što je to slučaj sa 21. vijekom.

Naime, „ubrzano” vrijeme u kojem danas živimo, nove tehnologije, masovni i interaktivni mediji uz kulturu koju kreiraju, sve nejasnije granice između realnog i virtuelnog, društvenog i tehničkog, javnog i privatnog itd. mijenjaju ne samo strukturu društva, već i socijalne (srodničke, partnerske, profesionalne, prijateljske i svake druge) odnose. U tom smislu je i svaka epoha, neka prošla ili sadašnja, interesantna sa aspekta analize dominantnih kulturnih obrazaca iz kojih proizilaze standardizovane socijalne interakcije, vrijednosne orijentacije, „kolektivni” karakteri, individualne „psihologije”, odnosno (ne)prihvaćena poimanja moralnog, poželjnog, opravdanog, nužnog, zanimljivog, popularnog i sl. u društvu. Upravo etnografija te fenomene bilježi, a etnologija, odnosno antropologija sistematizuje i problematizuje na nivou opšteg i/li specifičnog. Ova „knjižica” je u tom smislu pokušaj da se prikaže, ili bolje reći pripovjedački „ilustruje”, život u nekadašnjoj patrijarhalnoj Crnoj Gori kroz sporadičnu komparaciju sa današnjim modernim, pa i postmodernim, a opet u nekim aspektima i (neo)patrijarhalnim, načinom funkcionisanja društva i izuzetno složenim socijalnim dijalogom unutar njega.

Autorka

Podgorica, maj 2022. godine

UVOD

Knjiga *Etnografski kroki Crne Gore – Prilozi o patrijarhalnom društvu kroz rodnu perspektivu* je skup eseja pisanih na jednostavan i razumljiv način, blizak publicističkom predstavljanju tema, ali povremeno oslonjen na složeniju antropološku analizu odabranih fenomena. Takođe, teme su namjerno problematizovane u nepreciznom vremenskom tj. istorijskom okviru na koji bi mogle da se odnose, obzirom da su (ili se pretpostavlja, opet najviše na osnovu antropoloških, i još bliže etnografskih, izvora i usmene tradicije) vezane za dalju tj. viševjekovnu, multinacionalnu i multikonfesionalnu, prošlost Crne Gore i fenomenološki tumačene kao „kulturološka cjelina” koja je sistemski, strukturno i vrijednosno dugo trajala (sa sporadičnim „prežicima” i u aktuelnim društvenim, kulturnim i ekonomsko-političkom odnosima tvoreći vrijednosno „opozicione” sisteme).

U većini tematskih priloga dominiraju etnografski opisi tzv. patrijarhalnih pojava, institucija, etičkih normi, vjerovanja itd. uvezanih u širi sociokulturni kontekst jedne epohe, uz povremena skretanja tj. objašnjenja istih sa pozicija novijih antropoloških diskursa. U tom smislu se u knjizi posebno prvi dio izdvaja u odnosu na ostala poglavlja, obzirom da nudi objašnjenje rodne ideologije načelno, kao što pojašnjava i specifičnosti društvenog života u crnogorskom (neo)patrijarhalnom miljeu kroz aktuelne kulturološke pristupe rodnoj tematici. Ovakvo „odstupanje” u stilskom i, naročito, metodološkom smislu na početku knjige je bilo nužno kako bi se bolje razumjeli konkretni fenomeni, ustanove, interakcije u patrijarhalnom društvu, odnosno jasnije interpretirale nekadašnje norme koje su konstruisale rodni, kao i svaki drugi, identitet, budući da je on, po pravilu, kulturni konstrukt tj. izraz određenog vremena i socijalnog ambijenta. Zato su, kroz sadržaje tj. primjere društvenih normi, običaja, predstava itd. u knjizi naročito naglašeni muško-ženski odnosi kao polazna osnova iz koje se konstruišu skoro sve druge socijalne interakcije, a koje dalje „skiciraju” društvenu strukturu zasnovanu, prije svega, na srodničkoj i rodnoj pripadnosti i iz koje, takođe, nastaju raznovrsni skupovi društvenih simbola.

Dakle, u rukopisu se prepliću dva stila pisanja, što za posljedicu ima i različit kvalitet njegovih sastavnih djelova. U prvom poglavlju se problematizuju fenomeni kroz savremene antropološke teorije, dok su u drugim poglavljima većinom predstavljeni simplifikovano kao spoj etnografije, etnologije i predanja, bez standardne naučne metodologije. Tako da kritičko tumačenje složenog društvenog konteksta na relaciji *tradicionalno – savremeno* odnosno *prošlo – sadašnje* varira od najnovijih antropoloških teorija do „pitke” etnografske deskripcije. Razlozi za ovakav pristup temama su više nego opravdani obzirom da se, generalno, svaka pa i naša društvena realnost prepliće sa, najčešće romansiranim ili polarizovanim, tumačenjem prošlosti i hvata u koštac sa, opet neprecizno projektovanom, budućnošću i stalno iznova (re)interpretira, kako u laičkoj tako i u stručnoj javnosti, paralelno sa širom dijalektikom društvenih odnosa.

Knjiga se, inače, sastoji od pet kratkih poglavlja i to, prvog, u kojem je kroz savremene antropološke pristupe i pojmovni aparat analiziran rodni identitet, odnosno definisan kao sociokulturni konstrukt. Drugi se bavi kako fenomenom tradicije u opštem smislu tako i domaćim ustanovama koje su je, kroz kolektivističku svijest, mrežu srodničkih odnosa i patricentrične principe najviše „reprezentovale”, poput patrijarhalne porodice, bratstva i plemena. U trećem poglavlju se, osim opisa i objašnjenja pojava i ustanova, zalazi u privatnu sferu socijalnih i partnerskih odnosa tj. stavlja akcenat na bračnu zajednicu, norme i rituale koji su je pratili tokom formiranja i (su)života u srodničkoj zajednici. Četvrti dio je posvećen odabranim primjerima iz običajne prakse koji su lokalno, regionalno ili univerzalno poznati, dok se u petom predstavljaju, takođe, neka od opštih ili posebnih vjerovanja i kultova vezanih za nebeska tijela, floru i faunu, a u kojima se, indirektno, mogu prepoznati osnovni postulati maskuliniteta i feminiteta u simboličkoj interpretaciji života patrijarhalne zajednice. Stoga je, sadržajno i konceptualno, pa i žanrovski, knjiga *Etnografski kroki Crne Gore – Prilozi o patrijarhalnom društvu kroz rodnu perspektivu* najbliža, na neki način, etnografskoj eseistici. Takođe, knjiga ima i „nit vodilju” koja, zapravo, bez izvorne namjere da to bude, figurira kao njena društveno, ili na neki način rodno, angažovana dimenzija. Riječ je o poziciji muškarca odnosno žene u patrijarhalnom miljeu, prije svega Crne Gore, a u sporadičnim primjerima i okruženja, sagledane kroz